

IZRAVNA ULAGANJA I NJIHOV UTJECAJ NA HRVATSKO GOSPODARSTVO Okrugli stol, Zagreb, 26. studenog 2004.

Prikaz*

Prema podacima iznesenim na okruglom stolu Izravna ulaganja i njihov utjecaj na hrvatsko gospodarstvo što su ga organizirali Friedrich Ebert Stiftung i Institut za javne financije, u Hrvatsku je u prvih šest mjeseci 2004. godine stiglo 0,5 mlrd. USD izravnih stranih ulaganja. Tijekom cijele 2003. godine ta su ulaganja iznosila gotovo dvije milijarde dolara. Iako Hrvatska u privlačenju stranih investicija ne stoji loše u usporedbi s naprednijim tranzicijskim zemljama, očito je kako su izostala najkvalitetnija greenfield ulaganja.

Izravna strana ulaganja na više načina utječu na porast izvoza. Prije svega to su izvozno usmjerena proizvodna poduzeća u stranom vlasništvu (ponajprije ona nastala greenfield ulaganjima) i učinci prelijevanja (povećanjem produktivnosti). Porastu izvoza može se pogodovati i izravno, i to olakšavanjem pristupa izvoznim tržištima za domaće proizvođače. Ako znamo za takve učinke, sasvim je jasno zašto se zemlje, osobito tranzicijske, bore za što veći priljev izravnih stranih ulaganja. No što o toj temi kažu domaći stručnjaci?

Katarina Ott iz Instituta za javne financije istaknula je kako je to tema o kojoj se dosta govori i piše, često se njome i manipulira, a u vezi s njom ima mnogo nedoumica. Struka se još uvijek nije jednoznačno odredila o stvarnom učinku na razvoj zemlje te o najboljem načinu njihova privlačenja, smatra Ott. Istraživanje izravnih stranih ulaganja u Hrvatsku posebice je važno u kontekstu pridruživanja Europskoj uniji i mogućih koristi od pridruživanja (ponajprije radi liberalizacije trgovine i porasta izravnih stranih ulaganja). No kako bi privukla što veća izravna ulaganja, zemlja mora ponuditi adekvatno okruženje. Ono što Hrvatska može naučiti od novih članica EU jest da uspjeh ponajprije ovisi o kvaliteti i brzini fiskalnih reformi i reformi tržišta rada. U Slovačkoj su brojne i velike reforme potaknule ulaganja, izvoz i domaću potražnju, pa je ta zemlja postala najprivlačnija država središnje Europe za strane investicije. Nasuprot tome, Poljska, Češka i Mađarska zemlje su koje unatoč velikim stranim ulaganjima još uvijek opte-

---

* Primljeno (*Received*): 20.12.2004.

Prihvaćeno (*Accepted*): 26.1.2005.

rećuju visoka javna potrošnja, veliki proračunski deficit, visoki porezi na plaće, kruto radno zakonodavstvo i velika socijalna izdvajanja, što je i slika krute hrvatske stvarnosti.

Alen Škudar iz Hrvatske narodne banke analizirao je izravna strana ulaganja u Hrvatsku u razdoblju od 1993. do 2004. godine. Hrvatska je imala najveći priljev stranih ulaganja tijekom 1999, 2001. i 2003. godine. Problem je to što je većina tih ulaganja iskorištena za privatizaciju telekomunikacija i financijskog sektora odnosno banaka (čak više od 70% svih ulaganja). Škudar navodi i kako je, ako se promatra stanje izravnih stranih ulaganja u postotku BDP-a, Hrvatska u skupini sa Slovačkom, dok su Češka i Mađarska vodeće zemlje. U Hrvatskoj je privatizacija značila i reorganizaciju, odnosno otpuštanje radnika, ali kasnije i novo zapošljavanje, no nikada u opsegu kakvo je bilo prije.

Iza tzv. privatizacijskih ulaganja slijede greenfield ulaganja, pri kojima se ne preuzimaju postojeća poduzeća nego se osnivaju nova. Najveća takva ulaganja usmjerena su u tercijarni sektor (usluge i trgovina).

Pojedinačno, najveći je ulagač u Hrvatsku bila Austrija, gotovo isključivo radi preuzimanja tržišta. Do 1996. godine najviše je sredstava uloženo u relativno najatraktivnija poduzeća (27 poduzeća s kapitalom od 5 mlrd. kuna). Od 1997. do 1998. godine financirana je kupnja poduzeća koja su pokazivala brži rast nakon preuzimanja (osobito poduzeća za proizvodnju građevnog materijala). Vrlo pozitivnim Škudar smatra ocjenu World Investment Reporta iz 2004, prema kojemu Hrvatska ima visok potencijal za privlačenje stranih ulaganja (u rangu Mađarske, a znatno viši od Bugarske).

Goran Vukšić iz Instituta za javne financije analizira utjecaj izravnih stranih ulaganja na izvoz hrvatske prerađivačke industrije. Prema njegovim izračunima, izvoz hrvatske prerađivačke industrije uglavnom je stagnirao u razdoblju od provedbe stabilizacijskog programa, što je uz povećanje robnog uvoza dovelo do velikog deficita u robnoj razmjeni s inozemstvom. Zbog tog deficita promicanje izvoza u Hrvatskoj dobiva dodatnu važnost.

Izravna su strana ulaganja u Hrvatskoj, pak, pozitivno i statistički značajno utjecala na izvoz hrvatske prerađivačke industrije. Dio tog utjecaja očitovao se povećanjem produktivnosti. No pozitivan utjecaj tih ulaganja nije bio velik, te bi se mjerama gospodarske politike taj učinak u budućnosti trebao i pojačati. Onaj dio povećanja produktivnosti do kojega je došlo smanjenjem broja zaposlenih nije znatnije pridonio povećanju izvoza. Jedinični troškovi rada i domaće investicije također su bili važna determinanta izvoza, dok rezultati istraživanja utjecaja promjena deviznog tečaja nisu jednoznačni. Vukšić smatra kako Hrvatska treba aktivniju politiku privlačenja stranih ulaganja u Hrvatsku, posebice greenfield ulaganja izvozne orijentacije. Pretpostavka za to je učinkovita agencija za promicanje ulaganja na nacionalnoj razini i moderan zakon o poticanju ulaganja. No prije svega, važnim smatra jasno i dugoročno opredjeljenje vladajućih struktura za stvaranje poticajne okoline za strane, a ujedno i za domaće ulagače te smanjenje administrativnih prepreka. U tom je kontekstu bitno poboljšati opće uvjete poslovanja u Hrvatskoj te poduzeti mjere kojima bi se povećali pozitivni učinci prelijevanja (olakšavanjem transfera moderne tehnologije u proizvodnji i prekvalifikacijom, tj. dodatnom edukacijom radne snage).

Mario Holzner iz Bečkog instituta za međunarodna ekonomska istraživanja analizirao je izravna ulaganja u 2003, kada je priljev izravnih stranih ulaganja u Jugoistočnu Europu bio najveći (oko 7 mlrd. USD). U Jugoistočnoj Europi najviše je izravnih stranih ulaganja privukao proces privatizacije (posebice financijskog sektora, telekomunikacija, trgovine te industrije cementa, piva i duhanskih prerađevina), a samo je manji dio usmjeren u izvozno orijentirane poslove. Autor predviđa kako će nove članice EU tijekom 2004. godine privući 50% više izravnih ulaganja nego prethodne godine. Holzner zaključuje kako je Hrvatska, s oko 2.500 USD izravnih ulaganja po stanovniku, slična zemljama srednje Europe, no struktura ulaganja u nju sličnija je strukturi zemalja jugoistočne Europe. Potencijalni ciljevi sljedećih ulaganja jesu proizvodnja električne i optičke opreme te strojeva.

Institucionalne uvjete investiranja u Hrvatskoj analizirao je **Dražen Derado** s Ekonomskog fakulteta u Splitu. Slaže se s Vukšićem i Holznerom u mišljenju da strana ulaganja u Hrvatsku nisu donijela željene učinke jer su izostala greenfield ulaganja u prerađivačku industriju i učinci prelijevanja (rast proizvodnje, zaposlenosti i produktivnosti rada, gospodarsko restrukturiranje, rast konkurentnosti i izvoza). Najveće probleme vidi u poslovnom okruženju (nedostatku odgovarajućih izvora financiranja, sporosti i neučinkovitosti pravosudnog sustava, visokom poreznom opterećenju te čestim promjenama u poreznom sustavu koje utječu na profitabilnost poslovanja, korupciji). Poput Vukšića, ističe i brojne administrativne prepreke ulaganju (dobivanje dozvole boravka i radne dozvole, nekoordiniranost tijela državne uprave, kadrovska neekipiranost, različita tumačenja zakonskih odredbi, neusklađenost stanja u katastru i zemljišnim knjigama, procedura dobivanja građevne dozvole te prostorni planovi i prostorne zone). Najviše zabrinjava, smatra Derado, što znanje i vještine domaćeg radno aktivnog stanovništva ne odgovaraju suvremenim razvojnim potrebama te što su jedinični troškovi rada iznimno visoki. Rješenje vidi i nudi u provođenju odgovarajućih institucionalnih promjena (što je manji problem), te u usklađivanju politike izravnih stranih ulaganja s ciljevima gospodarskog razvoja (veći problem) radi stvaranja kapaciteta za postizanje učinaka prelijevanja. Osim toga, Hrvatska treba razvijati industrije visoke dodane vrijednosti, pogotovo zbog toga što su dosadašnje strane investicije mahom išle u monopolski sektor i u prljavu industriju (cementare).

Za što veća privlačenja greenfield ulaganja založio se i **Igor Maričić** iz Agencije za promicanje izvoza i ulaganja. Ulaganja u turizam i nekretnine u nas su veoma velika i nije ih potrebno privlačiti. Greenfield ulaganja su ulaganja na dugi rok, za što je potrebna stabilnost, što je u nas bio problem zbog rata. Nasreću, sada je situacija znatno bolja. Ograničavajući čimbenik su problemi u komunikaciji na svim razinama. Često, s pravom, prevladaju negativna mišljenja kako smo loši i koliko zaostajemo za drugima u privlačenju investicija. To je točno, no promatramo li ukupnu razinu izravnih stranih ulaganja u regiji (bez baltičkih zemalja), treći smo po redu. Hrvatska je za izravna ulaganja, uz Slovačku, najskuplja zemlja u regiji, te je nužno uvesti institucionalne i strukturne promjene, smanjiti cijene rada, poboljšati poslovno-investicijsko okruženje i navike ljudi. Potreba za takvim promjenama pojavljuje se pogotovo ako imamo na umu izravne koristi od stranih ulaganja (1 mlrd. USD izravnih stranih ulaganja donosi 8.000

izravnih i još 8.000 neizravnih novih radnih mjesta, ovisno o industriji). Zaključuje kako su Hrvatskoj potrebna ulaganja u visoku tehnologiju, no za takvo što nemamo dovoljan broj visokoobrazovanih ljudi.

Male koristi bez željenih učinaka unatoč velikom priljevu i rastu izravnih ulaganja karakteriziraju dosadašnja strana ulaganja u Hrvatsku, mišljenja je **Željko Lovrinčević** iz Ekonomskog instituta u Zagrebu. Smatra kako će se takav trend gotovo nikakvih koristi od ubrzane privatizacije i dalje nastaviti. Problem, kao i ostali, vidi u okruženju i domaćoj infrastrukturi. Hrvatska se zbog izrazitih komparativnih prednosti mora specijalizirati. Ulaganja u znanost i obrazovanje spora su i bez specijalizacije. Hrvatska je polupismena nacija, imamo skupu radnu snagu te je potreba za dramatično većim ulaganjem u znanost, naravno, uz uvođenje kriterija i kontrole, to izrazitija. No i unatoč eventualnom povećanju ulaganja u znanost ističe kako će se vrlo teško, i to zbog negativnoga demografskog trenda, produktivnost i trošak radne snage znatnije promijeniti. Zabrinut je i zato što ne zna tko će u idućem razdoblju kontrolirati domaće resurse te hoće li domaća radna snaga zauvijek raditi za голу nadnicu ili nekad i za nešto više. Lovrinčević bi omogućio ulaganja i na lokalnoj razini te ističe potrebu ulaganja u usluge druge generacije s visokom dodanom vrijednošću (npr. računovodstvo i financijsko posredovanje).

Ante Čičin-Šain, neovisni ekonomski stručnjak, slaže se s činjenicama kako Hrvatska ima nezadovoljavajuću stopu rasta i staro stanovništvo. Naglasio je da onaj tko se zalaže za promjenu tečaja “nudi sigurnu štetu u zamjenu za maglovitu korist” jer bi devalvacija svakako utjecala na državni proračun te na bankarski i mirovinski sustav. Pozitivan su primjer preuzimanja cementara (75-80% u vlasništvu stranaca), čime su riješeni problemi zaposlenosti određenog broja ljudi, onečišćenja (novi vlasnici ulažu velike svote u očuvanje okoliša) i same proizvodnje. Paradoksom smatra nedostatak adekvatnih izvora financiranja u situaciji kada su banke pune novca.

Dario Vukić, bivši saborski zastupnik, dodao je kako su ključni problemi to što su Vlada i Sabor 2002. godine usvojili 15 različitih strategija, od kojih se danas nijedna ne primjenjuje te što se ne poštuje znanje. Posebice neozbiljnim smatra to što sada, kada idemo u susret ulasku u EU, potpisujemo brojne dokumente bez adekvatnih analiza. Osobito je skeptičan u vezi s pitanjem ozbiljnosti u radu vladajućih struktura sada kada nas očekuje privatizacija određenih strateških grana poput energetskog sektora, poljoprivrednog zemljišta i zemljišta uz obalu.

Ivanka Maričković Putrić iz Hrvatske banke za obnovu i razvoj podsjetila je Derada i Čičin-Šaina kako financiranje nije problem jer HBOR ima diferencirane izvozne programe i povoljne kamate, ali nedostaje spremnost za iskorištenje tih mogućnosti. Naglašava kako ćemo vrlo brzo morati osmisliti kako u što većem obujmu iskoristiti sredstva iz pretpristupnih fondova EU koja se daju za programe razvoja infrastrukture i zakonskih prilagodbi.

Na kraju možemo reći kako očekivani učinci izravnih stranih ulaganja poput porasta izvoza (produktivnosti i konkurentnosti) i pada nezaposlenosti (povećanje investicijske aktivnosti i otvaranje novih tržišta) uvelike ovise o početnim uvjetima zemlje primateljice ulaganja, njezinoj gospodarskoj politici, obrazovanosti radne snage i stupnju

tehnološkog razvoja. Imajući na umu hrvatsku stvarnost, možemo se, i moramo, složiti s Katarinom Ott, koja je rekla kako je velik, ako ne i najveći problem činjenica da se od sadašnje administracije ne mogu očekivati znatnije reforme u javnom sektoru, koje su uistinu nužne. Ne čudi stoga zaključak većine sudionika skupa kako strane investicije u Hrvatskoj dosad nisu donijele očekivane pozitivne učinke kao u tranzicijskim zemljama središnje Europe. Nažalost, malo je koja zemlja poput Slovenije uspjela uz relativno nizak udio stranih ulaganja znatno povećati vlastiti izvoz. Strane su investicije u Hrvatskoj dosad uglavnom bile usmjerene u uslužni sektor (bankarstvo, telekomunikacije, trgovinu), i to manjim dijelom kao greenfield ulaganja, a većinom preuzimanjem domaćih kompanija. Nažalost, takvo (nepovoljno) stanje u privlačenju stranih investicija moglo bi se nastaviti i ubuduće (tek nas očekuje privatizacija energetskeg sektora), a očito će se nastaviti i ondje gdje već odavno zvoni na uzbunu, a važno je za privlačenje stranih investicija, a to je dugoročni demografski problem. No unatoč svim tim problemima, na nama je da težimo idealnome u privlačenju izravnih stranih investicija u Hrvatskoj, a to je da strana ulaganja usmjerimo, ili barem pokušamo usmjeriti, u sektore s visokom dodanom vrijednosti proizvoda, odnosno u industriju visoke tehnologije i u sektor usluga.

*Vjekoslav Bratić
Institut za javne financije*